

Інститут археології
Національної Академії наук України

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ 2003-2004 рр.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES
IN UKRAINE 2003-2004

Запоріжжя
«Дике Поле»
2005

ББК 63.4 (237 Ок)с
УДК 902.001 (477)
А 87

Редакційна колегія: член-кореспондент НАН України С.Д. Крижицький
член-кореспондент НАН України О.П. Моця
д.і.н. Д.Н. Козак
д.і.н. Г.Ю. Івакін
д.і.н. Л.Л. Залізник
д.і.н. В.В. Отрощенко
д.і.н. О.В. Сухобоков
д.і.н. Н.О. Гаврилюк, головний редактор

Укладач: д.і.н. Н.О. Гаврилюк

Рецензенти: д.і.н. А.С. Русяєва, д.і.н. М.І. Гладких
Друкується за постановою Вченої ради ІА НАН України № 5 від 21.04.2005 р.

А 87 Археологічні дослідження в Україні 2003-2004 рр.: Збірка наукових праць / За ред. Н.О. Гаврилюк. — Вип. 7. — Київ: ІА НАН України; Запоріжжя: Дике Поле, 2005. — 466 с.
ISBN 966-8132-52-1

У 140 публікаціях (17 відносяться до польового сезону 2003 р.; 95 — до 2004 р.; 2 — присвячені роботі українських експедицій за рубежем; 6 — науковому фонду ІА НАНУ; 10 — методам природничих наук в археології; 4 — питанням методики польової археології; 6 — хроніці та інформації) з багатьма ілюстраціями 232 авторами представлені результати розкопок та розвідок всіх археологічних культур України.

Для археологів, істориків, антропологів.

ББК 63.4 (237 Ок)с

А 87 Археологические исследования в Украине 2003-2004 гг.: Сборник научных трудов / Под ред. Н.А. Гаврилюк. — Вип. 7. — Киев: ИА НАН Украины; Запорожье: Дикое Поле, 2005. — 466 с.
ISBN 966-8132-52-1

В 140 публикациях (17 относятся к полевому сезону 2003 г.; 95 — к 2004 г.; 2 — посвящены работе украинских экспедиций за рубежом; 6 — Научному фонду ИА НАНУ; 10 — методам естественных наук; 4 — вопросам методики полевых исследований; 6 — хронике и информации с многочисленными иллюстрациями 232 авторами представлены результаты раскопок и разведок всех археологических культур Украины.

Для археологов, историков, антропологов.

ББК 63.4 (237 Ок)с

Archaeological Researches in Ukraine 2003-2004: Collection of scientific works / Editor N.A. Gavriluik. — Issue 7. — Kiev: IANAS Ukraine; Zaporozhie: Dikoe Pole, 2005. — 466 p.
ISBN 966-8132-52-1

By 232 authors in 140 publications (17 of them concern the field season of 2003; 95 — 2004; 2 — work of Ukrainian expeditions abroad; 6 — Scientific Fund of Institute of Archaeology of NASU; 10 — questions of technique of natural sciences; 4 — questions of technique of field archaeology; 6 — chronicle and data) with numerous illustrations are submitted results of excavations and reconnaissances of all spectrum of archaeological cultures all over Ukraine.

For archaeologists, historians, anthropologists.

© Інститут археології НАН України, 2005
© Автори статей, 2005
© Н.О. Гаврилюк — укладання, 2005
© Дике Поле, 2005

ISBN 966-8132-52-1

Овчинников Е.В.*, Шидловський** П.С., Шостик О.І.***, Пічкур Є.В.*

Інститут археології НАН України

**Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

***Канівський історичний музей

Дослідження трипільських пам'яток на Канівщині

Овчинников Э.В., Шидловский П.С., Шостик О.И., Пичкур Е.В. Исследование трипольских памятников на Каневщине. В июне 2003 г. отрядом Трипольской экспедиции ИА НАН Украины были проведены археологические разведки по нескольким маршрутам на территории Каневского района Черкасской обл. и обработаны коллекции материалов, хранящихся в различных музеях г. Канева. Картографирование известных и недавно открытых пунктов показало высокую плотность заселения Каневщины в эпоху энеолита (Триполье С I). Выявлена наиболее поздняя фаза существования каневской локальной группы, представленная поселением Грищенцы I, датированным рубежом этапов СI-СII. Изучение кремневого инвентаря дает основание говорить о широком использовании местного сырья, региональных особенностях в производстве орудий. Также отмечены тенденции в изменениях технологии кремнеобработки, соответствующие определенным фазам развития памятников каневской локальной группы.

Ovchinnikov E.V., Shidlovskiy P.S., Shostik O.I., Pichkur E.V. Investigation of the Trypillya settlements in Kanev Dnieper region. During 2003 archaeological season were investigated 14 Late Trypillya's settlements. The collections from Kanev Historical Museum were worked up also. Pottery materials testify that these sites belong to the CI stage, but Gryshchentsy (the latest settlement of the Kanev group) belongs to the CI-CII stage. Flint materials prove the exploration of local deposits combined with using of high quality Volynian and Dnister flint.

У червні 2003 р. було проведено археологічні розвідки загonom Трипільської експедиції Інституту археології НАН України на території Канівського р-ну Черкаської області. Роботи здійснені завдяки участі та всебічній підтримці співробітників кафедри археології і музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Канівського історичного музею і Державного історико-культурного заповідника "Трахтемирів"¹.

Основною метою розвідки було дослідження трипільських пам'яток цього маловивченого регіону розповсюдження трипільської культури. Відомі на сьогодні пункти з трипільськими матеріалами раніше систематично не вивчалися, їх відкриття носило випадковий характер. З метою упорядкування та узагальнення вже накопиченої інформації авторами були продовжені розвідки на території Канівського району та оброблені колекції трипільських матеріалів, що зберігаються в музеях м. Канева.

Робота проходила за кількома маршрутами, які давали можливість вивчити широку площу вздовж правого берега Дніпра від території ДІКЗ "Трахтемирів" до гирла р. Рось та в її басейні.

Крім того, важливою частиною розвідки було дослідження місць природних виходів крем'яної сировини. Традиційно вважається, що в Середньому Подніпров'ї відсутні значні виходи цього мінералу. Проведена фіксація виходів кременю на території Канівщини та аналіз сировини з археологічних пам'яток різних епох дають змогу простежити взаємозв'язок первісного населення з при-

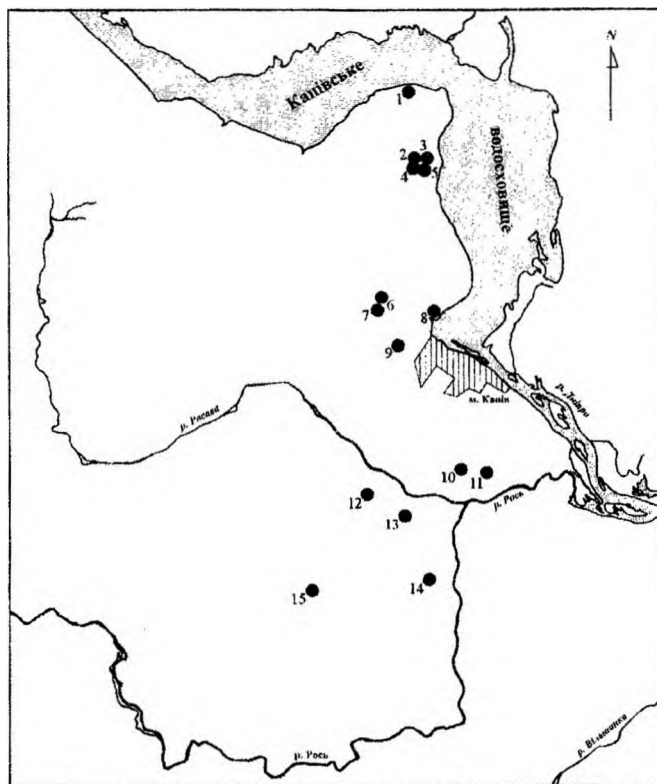

Рис. 1. Трипільські пам'ятки Канівщини, обстежені під час розвідки. Карта-схема: 1 – Зарубинці, 2 – Григорівка (ур. Ігнатенкова гора), 3 – Григорівка (ур. Хатище), 4 – Григорівка, 5 – Григорівка (ур. Дякове поле), 6 – Грищинці (ур. Прусія), 7 – Грищинці (ур. Кузьки), 8 – Бобриця, 9 – Тростянець, 10 – Кононча, 11 – Хмільна, 12 – Полствин, 13 – Межиріч, 14 – Лука, 15 – Таганча.

¹ Висловлюємо ширю подяку директору КІМ О.М. Ісаєвій та науковому співробітнику державного ІКЗ "Трахтемирів" М.М. Гончаровій.

родним оточенням в даному регіоні (Овчинников, Шостік, Шидловський, Пічкур, 2003).

Хмільна — трипільське поселення, розташоване на підвищеному плато на південний захід від центральної частини села Хмільна, високо над пересохлим руслом лівої притоки р.Рось (рис. 1, 11). Це найвища точка навколишньої місцевості — близько 180 м над рівнем Дніпра. Вперше згадується В.В. Хвойкою у 1897 р. (Хвойко 1897). Повторно відкрите під час розвідки Т.С. Пассек у 1945 р. (1949). Площа розповсюдження підйомного матеріалу становить 400 x 200 м. Шляхом шурфування нами частково з'ясовано стратиграфічну ситуацію на пам'ятці — шар гумусованого суглинку залягає на глибину до 0,6–0,7 м, нижче йде передматериковий шар сірожовтого суглинку. Найбільша насиченість культурного шару у вигляді дрібних фрагментів “обмазки” наземних трипільських будівель виявлена на глибині 0,5 м.

В підйомному матеріалі знайдено знаряддя з каменю: камінь-розтирач заокругленої форми, фрагмент зернотерки зі слідами використання, відбійник на нуклеоподібному уламку (рис. 2, 9).

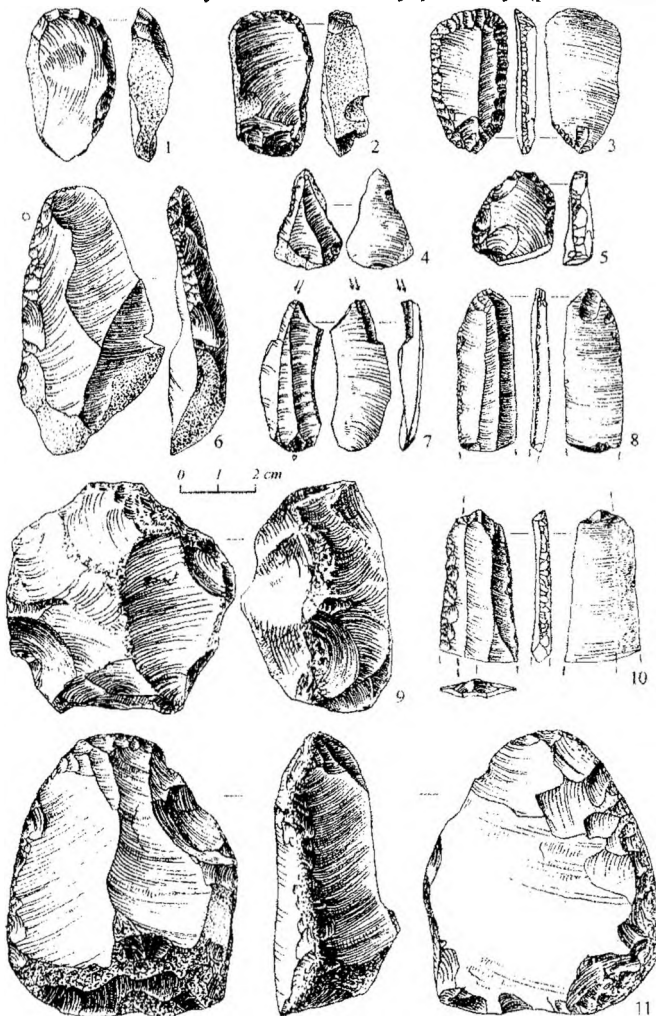

Рис.2. Крем'яні вироби з трипільських поселень Канівщини. Григорівка (ур. Ігнатенкова гора) (1–8). Хмільна (9), Таганча (10), Гришинці (ур. Прусія) (11).

На останньому наявна характерна забитість від використання (6.4x6.3x4.0). Присутність серед підйомного матеріалу відбійника свідчить про проведення операцій по первинній обробці крем'яно-мешканцями поселення.

Кераміка представлена фрагментами “столових” (дві групи) та “кухонних” посудин. Серед “столової” кераміки зі слідами розпису (1-а група) можна виділити миски, горщики, біконічні та сфероконічні посудини. Рештки монохромного малюнку являють собою стрічки з відносно тонких смуг. Аналогічна техніка розпису зустрічається на кераміці з поселення Гришинці, ур. Прусія.

Поселення попередньо віднесене до пам'яток канівської локальної групи (етап С I, друга половина?).

Кононча — трипільське поселення біля с. Кононча, розташоване на мисоподібному виступі плато, що височить з півночі над селом (над середньою школою) та заплавою р. Рось (рис. 1, 10). На цьому підвищенні знаходиться сільське кладовище. Приблизна висота мису не менш 50 м. Площа розповсюдження трипільського матеріалу становить 150 x 50 м. Ділянку, що зайнята трипільським поселенням, перерізає відгалуження яру. Східна частина перекрита слов'янським та давньоруським поселеннями.

Пам'ятка відкрита і розкопана В.В. Хвойкою у 1901 р. (Хвойко 1904) і у 1945 р. повторно відкрита Т.С. Пассек (Пассек 1949). Обстежена в 1970 р. розвідками Канівської археологічної експедиції Київського державного університету ім. Т. Шевченка під керівництвом М.М. Бондаря та Є.В. Максимова (Бондарь, Максимов 1970).

Кераміка трипільського часу представлена фрагментами “столової” кераміки зі слідами фонового фарбування червоною фарбою (рис. 3, 8–13) та одним фрагментом кухонного горщика.

Серед підйомного матеріалу виявлені знаряддя з каменю — фрагменти зернотерок з кварциту і гранітний розтирач. До слов'яно-руської доби відноситься метальна зброя — камінь від праці з пісковіку, заокругленої форми.

Поселення відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Лука — трипільське поселення знаходиться на високому (понад 100 м) підвищенні лівого берега р. Рось (ур. Рябкова гора), що височить над с. Лука, на захід від мосту, при їзді в село з боку с. Межирічі по ґрунтовій дорозі круто вгору до найвищої точки (рис. 1, 14). Відкрите О.І. Тереножкіним у 1953 р., ним же визначено приблизні розміри — 1 км у поперек (Тереножкін 1953). Досліджувалось М.М. Бондарем (1959), І.Л. Сердюковою і Т.М. Ткачуком (1987).

На площі 300 x 200 м зафіксований підйомний матеріал. Зараз територія поселення не ореться, але на поверхні простежуються залишки розораних “площадок”. Було закладено два шурфи пло-

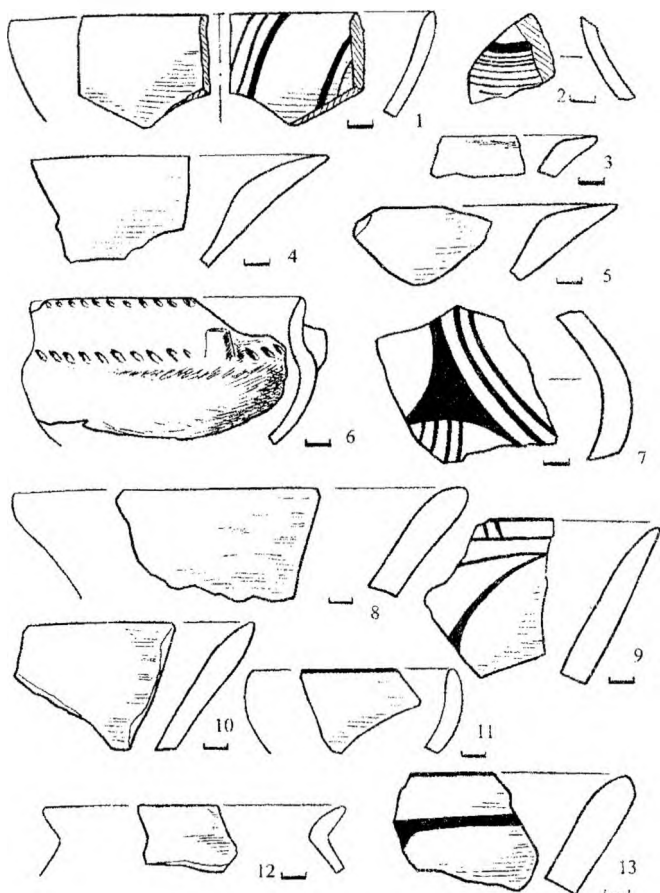

Рис. 3. Кераміка з трипільських поселень Канівщини. Лука (1-5), Григорівка (ур. Хагище) (6), Полігвин (7), Кононча (8-13).

щею 0,5 x 0,5 м в місцях найбільшого скупчення обмазки. Шурфуванням встановлена найбільша глибина залягання культурного шару — 0,4 м. Виявлені залишки наземних будівель, але щільного шару глинобитних конструкцій не простежено.

Зразки будівельних матеріалів з глини та су-глинку: 1. фрагменти з домішкою дрібнозернистого піску без рослинних домішок, товщина близько 8 см, з одного боку вирівняні; 2. фрагменти у вигляді “плиток” товщиною 2 см з домішкою піску різного ступеню випалу (один фрагмент виготовлений з суміші різних глин); 3. “обмазка” з рослинними домішками та відбитками дерев’яних конструкцій.

Знайдені фрагменти “столових” посудин двох груп — з монохромним розписом, випалених у окислювальному середовищі (1-а група), та з лощеною поверхнею, випалених у відновлювальному режимі (2-а група, знайдена одна стінка ззовні цегляного кольору, в тісті — дрібний пісок, шамот (вапняк?)). За формою виділяються (1-а група) — конічні миски з косо зрізаним вінцем; напівсферичні миски, орнаментовані всередині майже вертикальними стрічками, заповненими тонкими повздовжними смужками, що йдуть від вінця до центру посудини (рис. 3, 1-5); великі закриті посудини (знайдено лише стінки).

Виявлено також одну ніжку від зооморфної “столової” миски.

На поселенні знайдено два вироби з кременю — уламок та фрагмент широкої призматичної платівки зі слідами перебування у вогні.

Поселення відноситься до пам’яток канівської локальної групи (етап С I).

Межирічі — багатшарове поселення розташоване на північно-східній околиці села Межирічі, на мисоподібному виступі над заплавою Росі при впадінні в неї р. Росави (при в’їзді в село, над недобудованою АЗС) (рис. 1, 13). Пам’ятка досліджувалась В.Й. Довженком та О.М. Приходнюком (1973), І.Л. Сердюковою і Т.М. Ткачуком (1987). Площа становить 250 x 100 м, частково знаходиться під сільськими садибами та городами. Попередні дослідники вказують на наявність таких культурних шарів: трипілья, епоха бронзи, ранньозалізний вік.

Нами було зібрано підйомний матеріал скіфського часу (VII-VI ст. до н.е.) у вигляді уламків кераміки (фрагменти вінець, стінок, донець). За формою це горщики, прикрашені рядом наскрізних проколів під вінцем і наліпними валиками із защипами по корпусу посудини. В керамічній масі наявні домішки жорстви, слюди, крупнозернистого піску.

Два фрагменти стінок посудин із домішкою дрібнозернистого піску, можливо, відносяться до енеолітичної доби.

Бобриня — трипільське та пізньосередньовічне поселення в південній частині с. Бобриня при впадінні р. Бобриня в Дніпро (ур. Хутір) на схилі берега Дніпра висотою 2-6 м (рис. 1, 8). До 1990-х рр. тут існував приплав, якого зараз немає. Східна частина руйнується водосховищем, західна зайнята садибами села. Площа розповсюдження матеріалу становить 150x200 м. Відкрите М.С. Іщенком в 1960-ті роки. У 1990-х рр. обстежувалося співробітниками КІМ, в 1994 році — В.О. Петрашенко та В. Козюбою (1999), в 2002 р. — Е.В. Овчинниковим (Овчинников, Скиба, Дяченко, 2003). Матеріали розвідок зберігаються у фондах КІМ.

У підйомному матеріалі, який зібрано у 2003 році на розораних городах мешканців села, а також в урвищах берега Дніпра, знайдені фрагменти будівельних матеріалів з обпаленої глини різного ступеню обпалу (іноді за дуже високої температури), що за формою нагадують плитки (товщина близько 4 см) з двома вирівняними боками, чи аморфні слабо обпалені шматки обмазки, без якихось домішок.

Кераміка представлена фрагментами “столового” посуду двох груп. Перша група — фрагменти “столових” посудин зі слідами монохромного розпису, добре обпалених у окисдаційному режимі. За формою виділяються миски конічні та

напівсферичні, горщики, мініатюрна сфероконічна посудинка (придонна частина). Основний сюжет у орнаментальних схемах – спіралеподібний візерунок з листоподібним закінченням (“спіраль-змія”). Друга група – фрагменти сіролошених “столових” посудин, що випалені у відновлювальному режимі. В керамічній масі присутні домішки дрібнозернистого піску, вкраплення вапняку. Відтінки кольору поверхні — від світло-коричневого до темно-сірого, поверхні ретельно вирівняні та залощені. За формою виділяються горщики, миски напівсферичні.

Пластика представлена фрагментом антропоморфної статуетки (ніжка) з монохромним розписом.

Окрім трипільських матеріалів знайдені фрагменти посуду (горщики) і кахлів пізнього українського середньовіччя (XVII–XVIII ст.), а також фрагмент вінця ліпного горщика ранньослов'янського часу (перша половина I тис. н.е.).

Колекція крем'яних виробів з поселення Бобрися налічує 7 екземплярів та одного екз. кварцитового розтиральника (2 екз. зібрано на поверхні пам'ятки та 6 виробів зберігаються у фондах Канівського історичного музею).

Наявні матеріали свідчать про широке використання місцевих покладів кременю мешканцями поселення. Тільки два вироби виготовлені з імпортованих порід (рис. 4, 2–3).

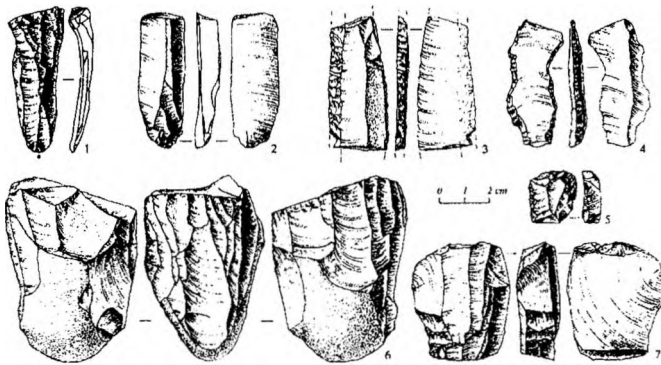

Рис.4. Бобрися. Крем'яні вироби.

Про первинну обробку кременю на пам'ятці свідчить наявність двох нуклеусів з місцевої сировини (рис. 4, 6–7). Нуклеуси призматичні, одно- та двоплщинні. Вирізняються високою платівчастістю. Основним типом заготовки виступають широкі та середньоширокі платівки (тільки одне знаряддя виготовлене на відщепі) (рис. 4, 5). Отримання платівчастих заготовок з місцевої сировини, певним чином вирізняє комплекс з-поміж інших пам'яток канівської групи. Так, в кременеобробній майстерні з поселення Пекарі II превалює відщепова техніка первинної обробки канівського кременю (Пічкур, Шидловський, 2003).

Вторинна обробка характеризується використанням обрубуючого, високого та плаского

пригострюючого ретушування. Знаряддя праці представлені скребачкою аморфної форми (рис. 4, 5), анкошем на платівці (рис. 4, 4), вкладенем до серпа (рис. 4, 3). Як і на інших пам'ятках регіону, вкладень до серпа виготовлений з високоякісного волинського кременю.

Також присутній кварцитовий розтиральник округлої форми, діаметром 9 см.

Пам'ятка відноситься до канівської локальної групи (перша половина етапу С I).

Гришинці, урочище Кам'янка (Прусія) – поселення трипільської та скіфської культур розташоване на північ і північний схід від центру села на схилі плато в уроч. Кам'янка (Прусія) (рис. 1, 6). Площа становить понад 500x150 м. На вищій частині плато трипільське поселення перекрите скіфським.

Пам'ятка вперше згадується В.В. Хвойкою у 1897 р. (1901), перевідкрита у 1945 р. Т.С. Пассек (1945). Тоді ж було зафіксовано розташування жител по колу. У 1960-х рр. розкопки на скіфському поселенні із частковим дослідженням трипільського шару було проведено В.Г. Петренко (Петренко 1961, 1963, 1967). У 1990-х рр. пам'ятка обстежувалась співробітниками КІМ та Черкаської обласної археологічної інспекції.

Нами під час розвідки було зібрано підйомний матеріал двох періодів – трипільського і скіфського, та закладено два шурфи в місцях найбільшого скупчення знахідок. В шурфах було виявлено рештки трипільського наземного глинобитного житла і заглибленого об'єкта (господарча яма?).

Рештки наземного глинобитного житла-“площадки” у вигляді щільного шару шматочків обпаленої глини залягають на глибині 0,4 м. Фрагменти різної якості і температури обпалу, багато дрібних і крихких. Помітні сліди плуга (ймовірно, “площадка” сильно пошкоджена під час оранки). Виявлені зразки не мають наявних домішок та відбитків, деякі – з однією вирівняною поверхнею (“плитки”?); Будівельні розчини для їх виготовлення склалися, в основному, з суміші двох глин – “білої” та “рябої” та, менша частина, тільки з “рябої”.

В шурфі № 2 виявлено яму трипільського часу. На глибині 0,1–0,5 м траплялися шматочки обпаленої глини, дрібні уламки кераміки. Скупчення кераміки виявлено на глибині 0,4–0,5 м. Нижче (0,6 м від сучасної поверхні) знайдено розвал кубка з розписом. На глибині 0,8 м знахідок не було, зафіксовано дно заглиблення у вигляді світлого перемішаного суглинку, який йде глибше. Саме заглиблення заповнене гумусованим суглинком. Очевидно, тут знаходився заглиблений об'єкт (господарча яма?), заповнений у трипільський час.

Більшість знахідок було виявлено в ямі, а також на поверхні пам'ятки. Досить велика колекція знахідок з цього поселення, зібраних під час розвідок

співробітниками КІМ, зберігається в фондах музею.

Колекція крем'яних виробів зібраних з поверхні на поселенні Гришинці (ур. Прусія) налічує 11 екземплярів та 9 екз., що зберігаються у фондах Канівського історичного музею (рис. 5). В колекції представлені відходи виробництва, вироби з вторинною обробкою та два відбійника.

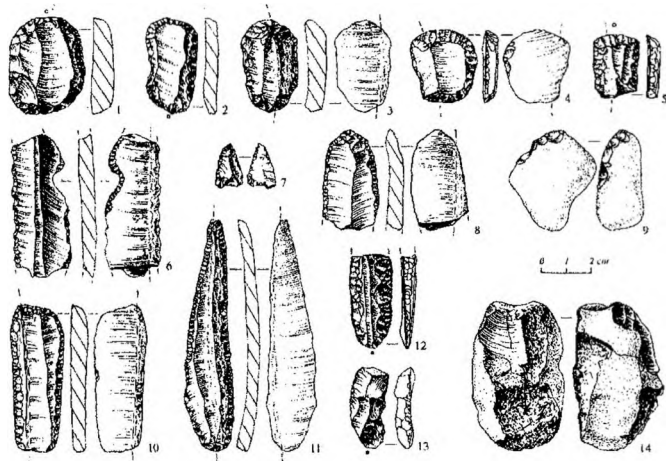

Рис. 5. Гришинці (ур. Прусія). Крем'яні вироби.

За характером крем'яної сировини колекція поділяється на дві групи. До першої групи віднесено вироби, виготовлені з місцевого канівського кременю, геологічні виходи якого зафіксовано на території Канівських дислокацій, південніше м. Канів (Рижов 2004). До цієї групи відносяться кременеобробні знаряддя, а також вироби, що є результатом як первинної, так і вторинної обробки. До другої групи віднесено вироби, виготовлені з імпортованої сировини (волинський та дністровський кремій) і являють собою вироби виключно з вторинною обробкою.

Близькість виходів кременю зумовило широке використання його мешканцями пам'ятки. Свідченням кременеобробних операцій на поселенні є наявність двох відбійників з місцевої сировини (рис. 5, 14; 2, 11). Первинна обробка характеризується застосуванням твердого відбійника, метою чого було отримання відщепів та платівок з крем'яних гальок чи жовен. В колекції наявні один відщеп та три уламки. З причини низької якості місцевої сировини, отримані заготовки відрізняються аморфністю та безсистемністю. Подальша обробка проводилась з використанням ретушерів та віджимників.

Вироби другої групи сформовані на уламках широких і середньошироких геометричних платівок, що були виготовлені шляхом посиленого віджиму з призматичних одноплощадкових та двоплощадкових нуклеусів (рис. 5, 1, 3–6, 8, 10–12).

Техніка вторинної обробки характеризується використанням крутого, обрубуючого та перлинного, інколи струменевого, регушування за допомогою віджимників. Серед знарядь наявні шість

скребачок (підокруглі, кінцеві, кінцево-бокові та аморфного зразків) (рис. 5, 1–5, 9), вкладені до серпів та їхні уламки (рис. 5, 8, 10–11), анкоші на платівках (рис. 5, 6, 13), ножеподібна платівка (рис. 5, 12) та вістря стріли підтрикутної форми (рис. 5, 7).

На виробках другої групи спостерігається декілька етапів реутилізації. Предметом імпорту, швидше за все, слугували широкі геометричні платівки з високоякісної волинської чи дністровської сировини. В колекції наявні досить великі вироби довжиною до 9,5 см. Товщина таких платівок варіює від 0,5 до 1,0 см. Початкове використання цих виробів було в якості вкладенів до серпів, про що свідчить наявність люстражу на фасетках виробів цієї групи. Після псування цього знаряддя можливе було переоформлення його у скребачки (рис. 5, 1, 3–5) або у ножеподібні платівки (рис. 5, 12). На виробках з місцевої сировини такої реутилізації не спостерігається, що свідчить про високу цінність імпортованого кременю для мешканців поселення. Подібна ситуація зафіксована на ряді трипільських пам'яток Канівського району — Пекарі II, Ігнатенкова гора, Бобриця та ін. (Пічкур, Шидловський 2003).

Категорії крем'яних знарядь свідчать про заняття населення землеробством (вкладені до серпів, люстраж на реутилізованих знаряддях), мисливством та утилізацією мисливської здобичі (вістря стріли та серія скребачок), деревообробкою (анкоші).

Привертає увагу великий відсоток знарядь виготовлених з імпортованої сировини (10 з 14), що не є типовим для інших трипільських пам'яток на Канівщині. Для поселень даного регіону (Пекарі II, Канів-Новоселиця, Ігнатенкова гора та ін.) зафіксовано використання більшою мірою місцевих порід кременю, а вироби з волинської та дністровської сировини є поодинокими. Наявність виробів з високоякісного волинського та дністровського кременю свідчить про широкі обмінні зв'язки населення з означеними регіонами.

Найбільшу кількість складають фрагменти керамічного посуду, серед якого традиційно виділяються “столовий” та “кухонний” (рис. 6; 7; 8; 9). Кераміка, виявлена в шурфі, за формою розподілялася так: “кухонна” — 1 горщик, “столова” типу Коломийщина I — 5 мисок, “столова” розписна — 2 кубка, 5 мисок. В підйомному матеріалі зібрано: 19 фрагментів “столової” кераміки з розписом, 3 “столової” кераміки типу Коломийщина I. З “кухонної” кераміки не знайдено жодного уламка. Приблизно таке ж співвідношення різних типів посуду, з переважанням “столової” кераміки з розписом і найменшою кількістю “кухонної”, простежене при обробці колекції з фондів КІМ.

“Столова” кераміка, у свою чергу, розподіляється на дві групи. До першої групи відноситься посуд з монохромним розписом, виготовлений з дрібноструктурної “рябої” глини і добре випалений у окислювальному середовищі. Найбільшу кількість складають миски конічної форми, роз-

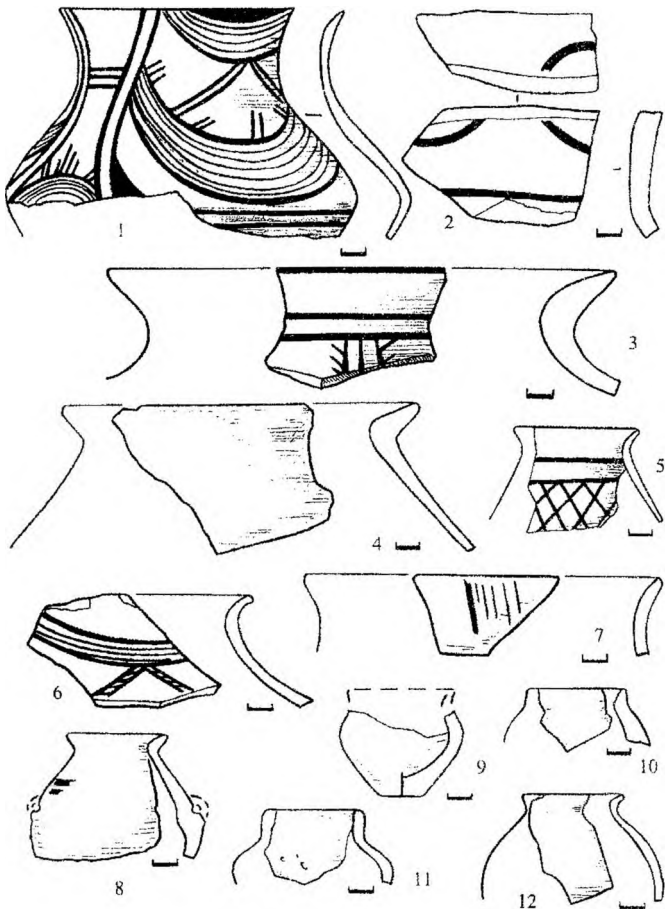

Рис. 6. Гришинці (ур. Прусія). Столова кераміка.

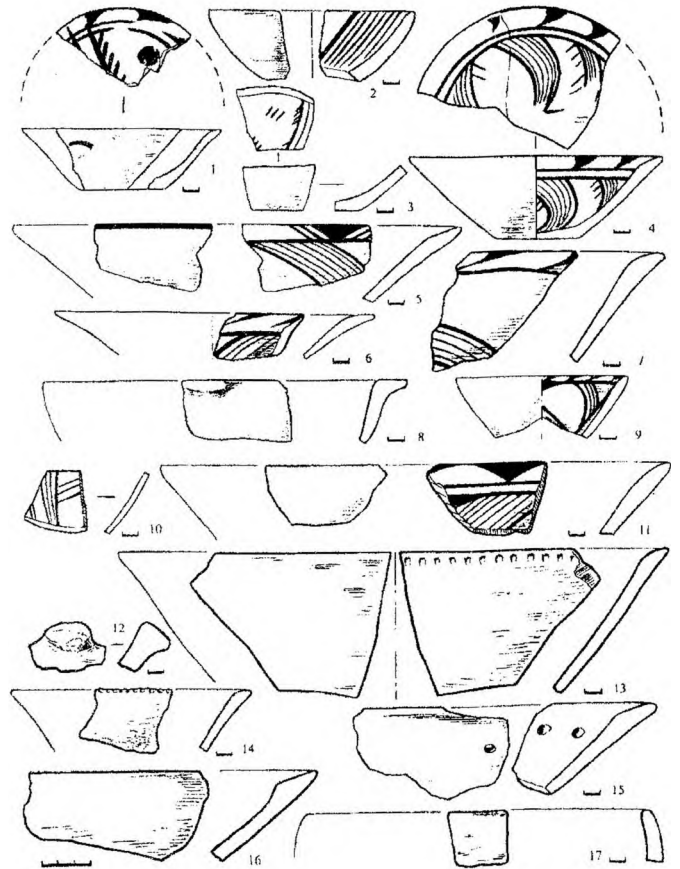

Рис. 8. Гришинці (ур. Прусія). Столова кераміка 1-ої (1-11) та 2-ої (12-17) груп.

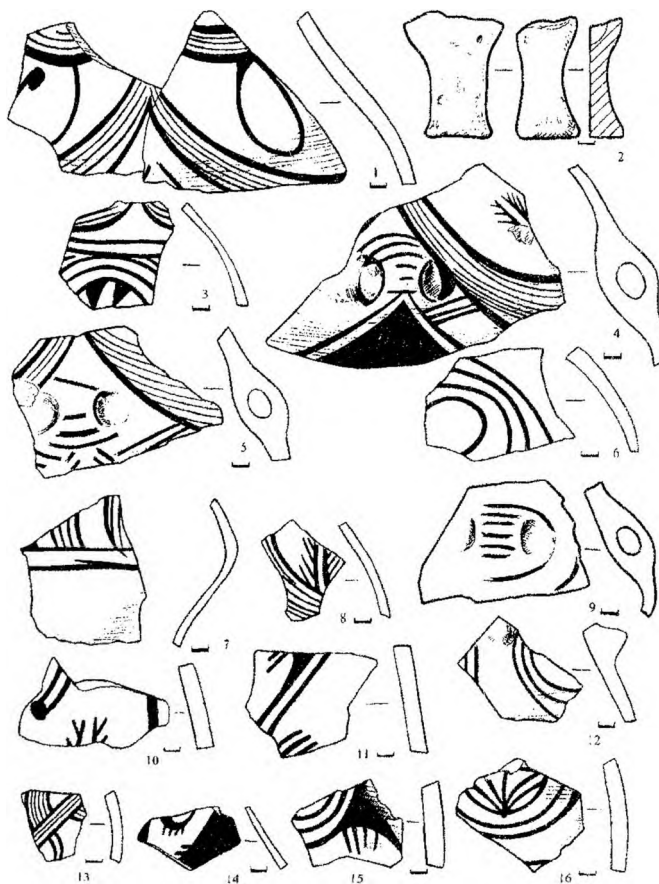

Рис. 7. Гришинці (ур. Прусія). Столова кераміка 1-ої групи.

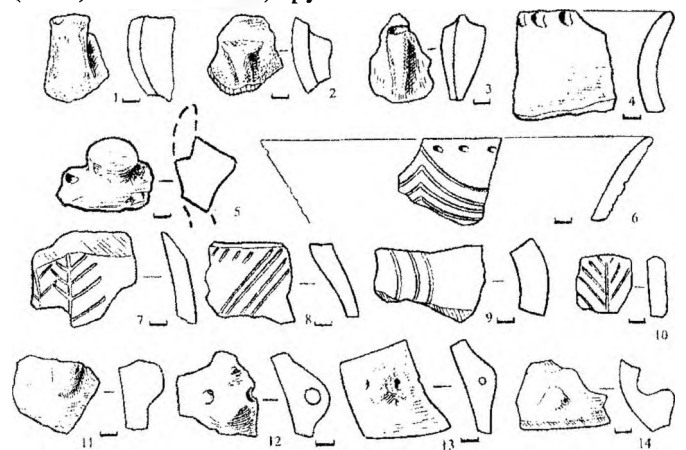

Рис. 9. Гришинці (ур. Прусія). Кухонна (1-5) та столова (6-14)р.

писані з внутрішнього боку. Більшість з них мають вінця із косо зрізаним краєм – характерна риса для розписної кераміки Канівщини (рис. 8, 1, 4-7, 11). Значно менше зустрічається напівсферичних мисок (рис. 8, 2, 8-10), сама ця форма позбавлена чітких обрисів і наближається до конічної з опуклими стінками. Іноді напівсферичні миски мають виступи-ручки, що горизонтально виступа-

ють назовні від краю вінця. Досить численними є великі посудини, ймовірно, сфероконічної форми з вузьким та широким горлом, горщики. Чітко визначити форму більшість посудин неможливо з огляду на її сильну фрагментарність (рис. 6; 7). Відзначимо вінця, що здебільшого, плавно відхилені від шийки, та трохи вдавнені ручки на стінках сфероконічних посудин. Кубки плавнопрофільовані представлені розвалом з ями (рис. 6, 1) та кількома уламками вінців. В фондах КІМ зберігаються також уламки мініатюрних посудин, за технологією виготовлення аналогічних столовим посудинам з розписом, які повторюють, здебільшого, сфероконічні форми, та у вигляді горщиків (рис. 6, 8–12), а також ніжка від антропоморфної посудини (рис. 7, 2) (порожня антропоморфна статуетка?).

Більшість орнаментальних схем традиційні для розписної кераміки канівських поселень. Це “фестони”, “комети”, овали, що утворені зі стрічок, заповнених тонкими смужками. Але у розписі трапляються елементи, характерні для інших локальних груп Кукутене-Трипілля. “Подвійне дерево”, типовий візерунок для кубкоподібних посудин косенівської локальної групи, в Гришинцях зустрічається з внутрішньої сторони миски (рис. 8, 1), на стінках сфероконічних посудин (рис. 7). “Коса сітка”, характерна для посуду кошиловецької групи, відмічена в одному випадку на невеликій посудині кубкоподібної (?) форми (рис. 6, 5). Така ж орнаментация була виявлена на малому горщику з поселення І Пекарі II. Два фрагменти стінок від мисок прикрашені відрізками стрічок з тонких смужок, що з’єднуються під кутом один з одним — характерна ознака розписного посуду найпізнішого етапу С II (рис. 7, 13; 8, 10). Значно меншою кількістю представлена “столова” кераміка другої групи (рис. 8, 12–17; 9, 6–14). Посудини виготовлені з рябої глини з незначною домішкою дрібнозернистого піску, дуже дрібних вкраплень шамоту (вапняку?) та поодиноких зерен кровавику. Випал, ймовірно, спочатку відновлювальний, потім, в деяких випадках, (під час використання?) — окислювальний, внаслідок чого колір черепка зсередини темно-бурий, а ззовні — світлих тонів від світло-коричневого до бурого-цегляного, рідше — сірий. Поверхня підлощена. За формою виділяються миски конічної та напівсферичної форми, великі сфероконічні (?) посудини, кратероподібні посудини. Миски конічної форми іноді орнаментовані під краєм вінця з внутрішнього боку ямками, що зроблені розмоченою паличкою, та дрібними неглибокими вдавненнями по самому краю вінця. Кратероподібні посудини прикрашені ямками та заглибленими смугами у вигляді фестонів, відрізками навкісних стрічок. На фрагментах великих посудин зустрічається рослинний візерунок (рис. 9, 7, 10). Останні мають також характерні невеликі наліпні ручки округлої чи овальної форми з тонкими наскрізними отворами та, в двох випадках, поодинокі виступи на плічках (рис. 9, 11–14). Ці ознаки вказують на датування цього посуду не раніше початку етапу С II, що виявлено для пам’яток канівської групи вперше. “Кухонної” кераміки, виготовленої з домішкою подрібненої черепашки, небагато. Це фрагменти горщиків — вінця та наліпи на плічках у вигляді стовпчиків з чашоподібним навершшям. Випал відновлювальний, колір черепків сірий та коричневатий, поверхня шершава (рис. 9, 1–5).

В фондах та експозиції КІМ зберігається колекція неорнаментованих пряслиць та відтяжок від ткацького верстату (рис. 10). Технологія їх виготовлення повністю аналогічна “столовому” посуду

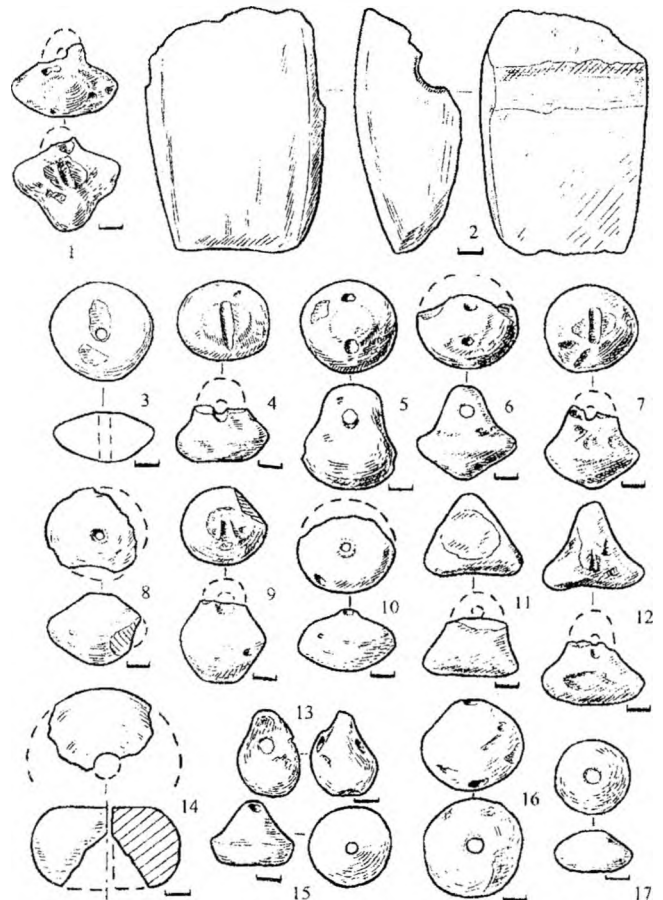

Рис. 10. Гришинці (уроч. Прусія). Знаряддя праці.

другої групи, а форма і розміри ідентичні аналогічним знахідкам з лівобережного поселення Крутуха-Жолоб, що відноситься до лукашівської групи.

В КІМ зберігаються також фрагменти антропоморфної пластики з залишками розпису, здебільшого, в дуже пошкодженому стані.

З остеологічних знахідок, виявлених під час розвідки в шурфі № 2, виділяються кістки ВРХ та коня. З п’ясткової кістки коня (?) зроблено знаряддя праці на зразок шпателя для обробки кераміки. Морфологія клиноподібного знаряддя такого типу має широке коло аналогій у добу палеометалів (визначення В.Б.Панковського).

Знаряддя з каменю представлені уламком шліфованої сокири зі сланцю (рис. 10, 2), розтирачем з пісковиком та фрагментом зернотерки з кварциту з однією спрацьованою стороною. Аналіз керамічних матеріалів дозволяє розглядати трипільське поселення в Гришинцях — ур. Кам’янка (Прусія), як найпізнішу з відомих пам’яток канівської локальної групи і датувати її кінцем етапу С I — початком С II.

В підйомному матеріалі було виявлено знахідки скіфського часу (VI ст до н.е.): кераміка, гральні фішки, виточені зі стінок амфор, ручка амфори еліністичного часу, бронзова ручка(?) казана.

Гришинці, урочище Кузьки (Кузькове) — розташоване на плато в ур. Кузьки (Кузькове) на південний захід від села за великим ярмом, що проходить з півночі від поселення (рис. 1, 7). Площа пам’ятки становить 230x120 м. Поселення відкрито у 1945 р. Т.С. Пассек (1949).

Нами під час розвідки було знайдено невелику кількість трипільської кераміки — стінки посудин, обпалених у окислювальному середовищі, розпис

не зберігся. Також виявлені невеликі зразки будівельних матеріалів з обпаленої глини, різні за складом. Виділяються фрагменти з "рябої" глини, в яку додано полову, та з "білої" дрібноструктурної глини без рослинних домішок, з додаванням "рябої" (вкраплення). Поселення відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Полствин — трипільське поселення, знаходиться на південній околиці села на невисокому плато, оточеному неглибокими балками. Відстань до р. Росави ≈ 1 км (рис. 1, 12). Площа становить ≈ 1 га. Поселення відкрите Н.В. Линка під час розвідки 1948 р. (Довженко, Линка 1949. 7–8).

Під час обстеження 2002 р., проведеного П.С. Шидловським, виявлено рештки наземного житла-“площадки”. Об'єкт знаходиться на південній околиці села на південь по ґрунтовій дорозі в бік сіл Попівка та Бабичі, частково зруйнований дорогою, в зрізі якої і був знайдений. Будівельні рештки залягають на глибині 0,4–0,5 м, в довжину близько 10 м. В деяких місцях, де скупчення обпаленої глини найбільш щільні, товщина шару коливається від 10 до 15 см. Інші ділянки будівлі залягають в більш розсіяному стані (на глибину до 0,8 м). Зафіксовані тут затемнення ґрунту змушують припускати тут наявність заглиблень, якимось пов'язаних з наземною будівлею (двох?).

Зразки будівельних матеріалів: 1. фрагменти без рослинних домішок, виготовлені з “білої” глини; 2. фрагменти виготовлені з “рябої” глини з однією вирівняною стороною, товщиною 2 см (один фрагмент має сліди фарбування темно-червоною фарбою); 3. “обмазка” з рослинними домішками та відбитками дерев'яних конструкцій, виготовлена з “білої” глини з вкрапленнями “рябої”; 4. “обмазка” з рослинними домішками з “рябої” глини; 5. фрагмент з рослинними домішками, на якому зберігся шар облицювання темно-червоною фарбою зі слідами лошіння.

Серед будівельних решток знайдені декілька фрагментів керамічних посудин зі слідами розпису темно-коричневою фарбою, виготовлених з “рябої” глини і випалених у окислювальному середовищі. За формою це, очевидно, сферо- і біконічні посудини. На одному з фрагментів зберігся візерунок у вигляді “трикутника” — початок спіралеподібної орнаментальної схеми (рис. 3, 7).

Поселення відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Таганча — поселення розташоване на плато на північній околиці села, частково на території колишнього колгоспного садка, займає площу близько 500 x 600 м (рис. 1, 15). Зараз знаходиться під городами. Пам'ятку виявлено у 1994–1995 рр. при корчуванні колгоспного саду.

З поселення відомий єдиний виріб з кременю, що зберігається у фондах КІМ — вкладень до серпа на уламку призматичної платівки з фасетованою ударною площадкою, виготовлений з волинського кременю (рис. 2, 10). Робочий край сформований пласким пригострюючим ретушуванням. На фасетках спостерігається різний ступінь люстражу, що свідчить про реутилізацію знаряддя.

Під час розвідки було знайдено поодинокі фрагменти кераміки, аналогічні більшості керамічних виробів, що походять з трипільських поселень Канівщини. Попередньо пам'ятку можна віднести до канівської локальної групи (етап С I).

Тростянець — багатошарове поселення на високому виступі плато, оточеному ярами. Розташоване через яр на південь від с. Тростянець (рис. 1, 9). Площа становить 400x300 м. Пам'ятку

відкрито О.І.Шостиком у 1990-х рр. Верхня частина мису зайнята трипільським поселенням. Нижню частину поселення перекривають культурні шари: скіфи, слов'яни, Давня Русь.

Нами під час розвідки було зібрано: 1) стінки “столових” посудин, випалених в окислювальному середовищі, розпис не зберігся; 2) фрагменти “плитчастої обмазки” з однією вирівняною стороною, виготовлені з суміші двох сортів глини — “рябої” та “білої”; 3) фрагмент зернотерки з кварциту з однією спрацьованою стороною; 4) дрібні уламки стінок гончарної давньоруської кераміки.

Трипільський шар відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Григорівка, Ігнатенкова гора — трипільське поселення розташоване на високому мисоподібному виступі плато під назвою Ігнатенкова гора над Дніпром за північно-західною околицею села (рис. 1, 2). Висота близько 30 м над рівнем Дніпра, розміри — 300x150 м. Пам'ятку відкрито у 1945 р. Т.С.Пассек (Пассек 1945). Повторно відкрито під час розвідки І.Г.Шовкопляса і Є.Ф.Покровської у 1960 р. (1960). Невеликі розкопки на поселенні здійснив у 1961 р. М.М.Шамагій (1961). Стационарні дослідження проведено в 1993 р. Н.Б.Бурдо і М.Ю.Відейко, знято топографічний та геомагнітний плани. Розкопано 16 ям розмірами від 1x1 до 9,5x5 м і глибиною від 0,3 до 1 м. Залишки наземних глинобитних жител відсутні (Бурдо, Відейко 1997).

Нами було здійснено огляд території пам'ятки, де виявлені старі незасипані ями підквадратної форми (грабіжницькі шурфи?). Поверхня задернована.

Крем'яний інвентар з поселення Григорівка (Ігнатенкова гора) налічує 9 виробів. З екземпляри було зібрано з поверхні пам'ятки та 6 екз. зберігається у фондах КІМ.

Вироби з кременю виготовлені переважно з місцевої сировини. Тільки два екземпляри виготовлені з імпортного високоякісного кременю (рис. 2, 3, 8). Техніка первинної обробки характеризується виготовленням переважно відщепових заготовок з невеликих жовен канівського кременю. Заготовки з волинського кременю виготовлялись шляхом посиленого віджиму з призматичних ортогнатних одноплощинних нуклеусів і першопочатково використовувались в якості вкладень до серпів, про що свідчать залишки люстражу на фасетках (рис. 2, 3). Після використання можливе було їхнє переоформлення у скребачки, що засвідчує цінність цієї сировини для мешканців поселення.

Вторинна обробка характеризується використанням високого обрубуючого ретушування (для скребачок) і плаского пригострюючого. Більшість знарядь функціонально пов'язана з обробкою продуктів тваринництва та полювання: в колекції наявні чотири кінцево-бокові скребачки (рис. 2, 1–3, 5), проколка на відщепі (рис. 2, 4), масивний ретушований відщеп (рис. 2, 6) та боковий різець (рис. 2, 7). Також присутня ножеподібна платівка (рис. 2, 8). Тільки одне знаряддя функціонально пов'язане з землеробством — реутилізований на скребачку вкладень до серпа (рис. 2, 3). Поселення відноситься до першої половини етапу С I.

Григорівка, урочище Хатище — трипільське поселення знаходиться в 1,5 км від північної околиці с. Григорівка на мисоподібному виступі плато, утвореному відрогами верхів'я Чернеого Яру в урочищі Хатище, за 1,3 км від берега Дніпра (рис. 1, 3). Висота мису 220 м. Площа становить 250x160 м. Пам'ятку відкрито в 1979 р. Д.Я.Телегіним (Телегін, Круц, Нужний 1979), у 1986 р. обстежено розвідкою Т.А.Бобровського (1986). В 1993 р. на поселенні

М.Ю. Відейко провів геомагнітну зйомку і розкопки двох сильно пошкоджених наземних будівель (розміри решток 3 м²; 2,1 м²) та декількох заглиблених об'єктів (Відейко 1997). У 1995 р. пам'ятку обстежено М.О. Суховим.

Поселення майже повністю знищене під час війни та внаслідок ерозії. Зараз територія пам'ятки задернована, руйнується відрогами верхів'я Чернечого Яру. Нами було зібрано уламки "столової" кераміки, слабо обпаленої у окислювальному режимі. У керамічній масі наявна домішка піску та поодинокі зерна кровавику, розпис не зберігся, або зберігся дуже погано. За формою можна виділити миски конічної форми, посудину з вузьким вінцем (знайдена стінка). Друга група "столової" кераміки представлена фрагментом напівсферичної миски, випаленої спочатку у відновлювальному середовищі, потім у окислювальному режимі (наслідок пожежу, технологічний прийом?). Черепок важкий, темно-сірий з внутрішньої сторони, в тісті незначна домішка дрібного піску, поодинокі зерна кровавику, дрібні вкраплення шамоту (вапняку?).

Поселення в с. Григорівка, ур. Хатище, відноситься до пам'яток канівської локальної групи (кінець етапу В II за М.Ю. Відейко), або другою половиною етапу С I (за Е.В. Овчинниковим).

Григорівка — багатошарове поселення в південно-східній частині села на краю тераси правого берега Дніпра висотою 4–5 м (рис. 1, 4). Більша частина зайнята садибами, прибережна частина розмивається водами Канівського водосховища. Культурні шари: трипілля, ранньослов'янський час, Давня Русь. Виявлене у 1986 р. Т.А. Бобровським (Бобровський 1986). У 1993 та 1995 рр. пам'ятку обстежено М.О. Суховим, у 1998 р. — В.О. Петрашенком (Петрашенко, Козюба 1999).

Під час розвідок матеріали трипілля виявлено на площі 300х150 м. Нами було зібрано уламки "столової" кераміки, слабо обпаленої у окислювальному режимі. У керамічній масі наявна домішка піску та поодинокі зерна кровавику, розпис не зберігся.

Трипільський шар поселення відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Григорівка, урочище Дякове поле — давньоруський ґрунтовий могильник XI–XIII ст. і трипільське поселення розташовані на похилому схилі берега Дніпра, в 1,7 км на північний захід від пристані в с. Григорівка (рис. 1, 5). Пам'ятку відкрито у 1986 р. і досліджено розкопками у 1986–1989 рр. В.О. Петрашенком (Петрашенко, Козюба 1999), коли було зафіксовано рештки глинобитного трипільського житла. Поселення зруйновано давньоруським могильником та сучасною оранкою. У 1995 р. пам'ятку обстежено М.О. Суховим. Відноситься до пам'яток канівської локальної групи (етап С I).

Зараз територія пам'ятки задернована, підйомного матеріалу під час огляду не виявлено.

На території ДКЗ "Трахтемирів" нами під час розвідки було обстежено пам'ятки в околицях колишнього с. Зарубинці (рис. 1, 7) — трипільське поселення та багатошарову пам'ятку на Батуровій Горі. Трипільське поселення розташоване в 200 м від колишньої школи села, займає плато на південний захід від Батурової Гори. Відкрито у 1995 р. М.О. Суховим. Територія пам'ятки площею 500 х 200 м з усіх сторін оточена ярами, зараз задернована. Підйомного матеріалу під час огляду не виявлено.

Під час розвідки було оброблено колекції крем'яних виробів з поселень Канів — р-н Новоселиця I і

Канів — вул. Гагаріна, що зберігаються у фондах Канівського історичного музею (КІМ).

м. Канів (р-н Новоселиця). З території поселення Канів (р-н Новоселиця) відомо три екземпляри виробів з місцевого канівського кременю, які зберігаються в КІМ — два нуклеуси та ретушована платівка. Первинна обробка характеризується отриманням платівчастих заготовок з двоплощинних сплюснених чорнувятих нуклеусів як з використанням підправки ударної площадки, так і без неї. Наявність двох нуклеусів свідчить про розвинену традицію

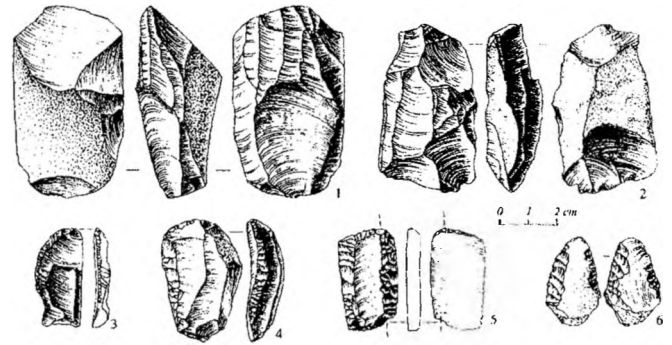

Рис. 11. Крем'яні вироби з трипільських поселень м. Канева. (Новоселиця) (1–3), Канів (вул. Гагаріна) (4–6).

обробки кременю у мешканців поселення (рис. 11, 1–2). Один нуклеус призматичний двоплощинний сплюснений, обидві площадки косозрізані, без підправки. Інший нуклеус при редукції набув ознак безсистемного. Впадає у вічі висока платівчастість сколів з місцевої сировини, що зближує пам'ятку з поселенням Бобринця. Вторинна обробка характеризується використанням перлинного та струменевого ретушування — в колекції присутня ретушована платівка (рис. 11, 3).

м. Канів (вул. Гагаріна) Крем'яні матеріали з пам'ятки Канів (вул. Гагаріна) представлені трьома екземплярами, що зберігаються у фондах КІМ. Серед виробів наявні заготовка вістря до стріли на відщепі, вкладень до серпа підчотирикутної форми на широкій призматичній платівці та кінцево-бокова середньовисока скребачка на відщепі. Як і на інших пам'ятках даного регіону, волинський кремій використовувався переважно для виготовлення вкладень до серпів (рис. 11, 5). Первинна обробка місцевих порід кременю характеризується виготовленням переважно відщепових заготовок. Для вторинної обробки застосовувалось пригострююче струменево-ретушування (рис. 11, 5–6) та високе обрубуюче ретушування (рис. 11, 4). Один виріб визначено як заготовку вістря до стріли (рис. 11, 6) — виготовлена на пласкому відщепі з двостороннім пригострюючим ретушуванням. Подібні вироби відомі і для інших пам'яток Канівського Подніпров'я (Пекарі II).

Таким чином, проведені дослідження розширюють наше уявлення про кременеобробку трипільських племен Канівського Подніпров'я. На більшості пам'яток знайдено свідчення про проведення як первинної, так і вторинної обробки кременю, що базувалася на використанні місцевої сировини. Проте, в Середньому Подніпров'ї якість сировини не дозволяла отримувати деяких видів знарядь, таких як наприклад, сокири, тесла, широкі макролітичні платівки та ін., які для західних регіонів поширення трипільської культури є масовими. Наявність

реутилізації спостерігається, передусім, на виробах з якісного волинського кременю. Спостерігається декілька ступенів реутилізації: першопочатково платівки з волинського кременю слугували в якості вкладенів до серпів, після зіпсування подібних вкладенів, вироби могли переоформлюватися в інші знаряддя (скребачки, анкоші), про що свідчить наявність люстражу на них. Наявність реутилізованих знарядь підтверджує думку про значну цінність імпортованої сировини для мешканців Канівського Подніпров'я, адже на виробах з місцевого кременю така реутилізація не простежена.

Вироби з імпортованого волинського та дністровського кременю значно поступаються кількісно. Виняток становить матеріал з поселення Грищинці, де кількісно переважають вироби з волинської сировини, що свідчить про широкі обмінні зв'язки мешканців цього поселення.

Розмірами і якістю місцевої сировини зумовлювався, очевидно, і характер виробництва – переважало відщепова техніка, яка в цілому не є характерною для трипільської культури. Для виготовлення знарядь відбирались найбільш правильної форми платівчасті відщепи. Виняток складають матеріали з поселень Бобрися та Канів (Новоселиця), які вирізняються використанням переважно платівчастих заготовок, виготовлених з місцевої сировини, що може слугувати певною культуровизначальною або хронологічною ознакою. Так, на найраніших пам'ятках Канівщини, якими є згадані поселення (Овчинников 2003), переважало пластівчаста техніка обробки кременю. Судячи з усього, племена з розписним посудом, просуваючись на територію Канівського Подніпров'я, приносять сюди і звичну для них традицію кременеобробки, яка з часом змінюється на цій території відщеповою, що можна пояснити особливостями місцевої сировини, або впливом інших факторів. Без сумніву можна говорити про одне – якість сировини повністю не задовольняла потреби цього населення, і вже на найпізнішому поселенні канівської групи — Грищинцях великий відсоток кременевого комплексу складають вироби з імпортованою сировини.

Отже, в результаті розвідок було обстежено 15 поселень з матеріалами трипільської культури, у тому числі кілька багатощарових. Картографування відомих і нещодавно відкритих пунктів з трипільськими матеріалами вказує на високу щільність заселення цієї території на етапі СІ. На сьогодні відомо вже більше 30 трипільських пам'яток, що розташовані в межах Канівського адміністративного району. Тобто, за кількістю поселень регіон розповсюдження канівської локальної групи не поступається зоні розселення сусідніх небелівських, а потім і томашівсько-сусківських племен кукутені-трипільської спільноти.

Література

Бобровский Т.А. Отчет о проведении полевых разведочных работ вблизи с. Григоровка Каневского р-на Черкасской обл. в 1986 г. // НА АІ УК Черкаської обласної державної адміністрації, № 54
 Бондарь М.М. Пам'ятки стародавнього минулого Канівського Придніпров'я. Київ, 1959.
 Бондарь Н.Н. Отчет о работе отряда первобытной археологии Каневской комплексной экспедиции

ордена Ленина государственного университета им.Т.Г. Шевченко в 1959 г. // НА ІА НАНУ. 1959/19-а.

Бондарь Н.Н., Максимов Е.В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1969 г. // НА ІА НАНУ. 1969/19.

Бондарь Н.Н., Максимов Е.В. Отчет о работе Каневской археологической экспедиции в 1970 году // НА ІА НАНУ. 1970/15.

Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю. Розкопки трипільського поселення Ігнатенкова Гора біля с. Григорівка на Дніпрі // АДУ 1993 року. Київ, 1997.

Відейко М.Ю. Трипільське поселення в урочищі Хатище біля с. Григорівка // АДУ 1993 року. Київ, 1997.

Довженко В.И., Линка Н.В. Археологические исследования на Нижней Роси в 1949 г. // НА ІА НАНУ. 1949/12.

Довженко В.И., Приходнюк О.М. Звіт про роботу Сахнівського загону Середньодніпровської експедиції в 1973 р. // НА ІА НАНУ. 1974/74.

Овчинников Е.В. Трипільська культура на Канівщині // Трипільська цивілізація у спадщині України. Маг-ли та тез. доп. конф. до 110-річчя відкриття трипільської культури. Київ, 2003.

Овчинников Е.В., Скиба А.В., Дяченко О.В. Розвідки на археологічних пам'ятках Канівщини // АБУ 2001-2002 рр. Київ, 2003.

Овчинников Е.В., Шостік О.І., Шидловський П.С., Пічкур Є.В. Звіт про розвідки на території Канівського району Черкаської області в 2003 р. // НА ІА НАНУ.

Пассек Т.С. Пороська археологічна експедиція за 1945 р. // АП УРСР. Київ, 1949. т.1.

Петрашенко В.О., Козюба В.К. Узбережжя Канівського водосховища (каталог археологічних пам'яток). Київ, 1999.

Петренко В.Г. Наукові звіти // НА ІА НАНУ. 1961/57; №1963/55; №1967/50

Пічкур Є.В., Шидловський П.С. Комплекс кременеобробки на поселенні Пекарі III/Трипільські поселення-гіганти. Матеріали міжнародної конференції. Київ, 2003.

Покровская Е.Ф., Шовкопляс И.Г. Отчет о разведочных работах Григоровско-Комаровской группы Каневской экспедиции 1960 г. // НА ІА НАНУ. 1960/2-а.

Рижов С.М. Крем'яні виходи Канівського Придніпров'я // Кам'яна доба України. Київ, 2004. Вип. 5.

Телегин Д.Я., Круц В.А., Нужный Д.Ю. Отчет о работе археологической экспедиции "Славутич" в 1979 г. в зоне Каневского водохранилища, низовья Десны и в Надпорожье // НА ІА НАНУ. 1979/18.

Тереножкин А.И. Отчет о разведке в Поросье и по р.Стугне в 1953 г. // НА ІА НАНУ. 1953/9г.

Хвойко В.В. Каменный век Среднего Поднепровья // Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 г. Москва, 1901. Т.1.

Хвойко В.В., Раскопки 1901 г. в области Трипольской культуры // ЗРАО. С.-Пб., 1904. т.V.

Шидловський П.С., Пічкур Є.В. Використання канівського кременю племенами трипільської культури Середнього Подніпров'я // Археологія та етнологія Східної Європи / ОНУ ім. І.І. Мечнікова. Одеса, 2003. (у друці).

Шмаглий Н.М. Отчет о раскопках трипольского поселения у с. Григоровки Переяслав-Хмельницкого р-на Киевской области в 1961 г. // НА ІА НАНУ. 1961/16.

Лысенко С.Д.*, Гаскевич Д.Л.*, Лысенко С.С.*, Шидловский П.С.**

*Институт археологии НАН Украины

**Киевский национальный университет им. Т. Шевченко

Разведки в Фастовском районе в 2004 г.

Лысенко С.Д., Гаскевич Д.Л., Лысенко С.С., Шидловский П.С. Розвідки у Фастовському р-ні Київської обл. у 2004 р. Наведена інформація про 21 пам'ятку археології. З доби пізнього палеоліту, мезоліту, неоліту, доби бронзи, скіфського часу, черняхівської культури, давньоруського часу та періоду пізнього середньовіччя.

В 2004 г. Фастовской археологической экспедицией было продолжено изучение Киевского Правобережья; в Фастовском р-не Киевской обл. выявлено ряд новых памятников археологии, уточнена информация об известных ранее памятниках. Основное внимание уделялось изучению Малополовецкого археологического комплекса (рис. 1).

бабинского типа, орнаментированный налепными валиками, расчлененными ногтевыми вдавлениями); кремневый отщеп; большое количество фрагментов венчиков, стенок и днищ эпохи Древней Руси и позднего средневековья; два фрагмента византийских (?) амфор. Непосредственно на краю мыса на пашне обнаружен большой фрагмент свода черепа

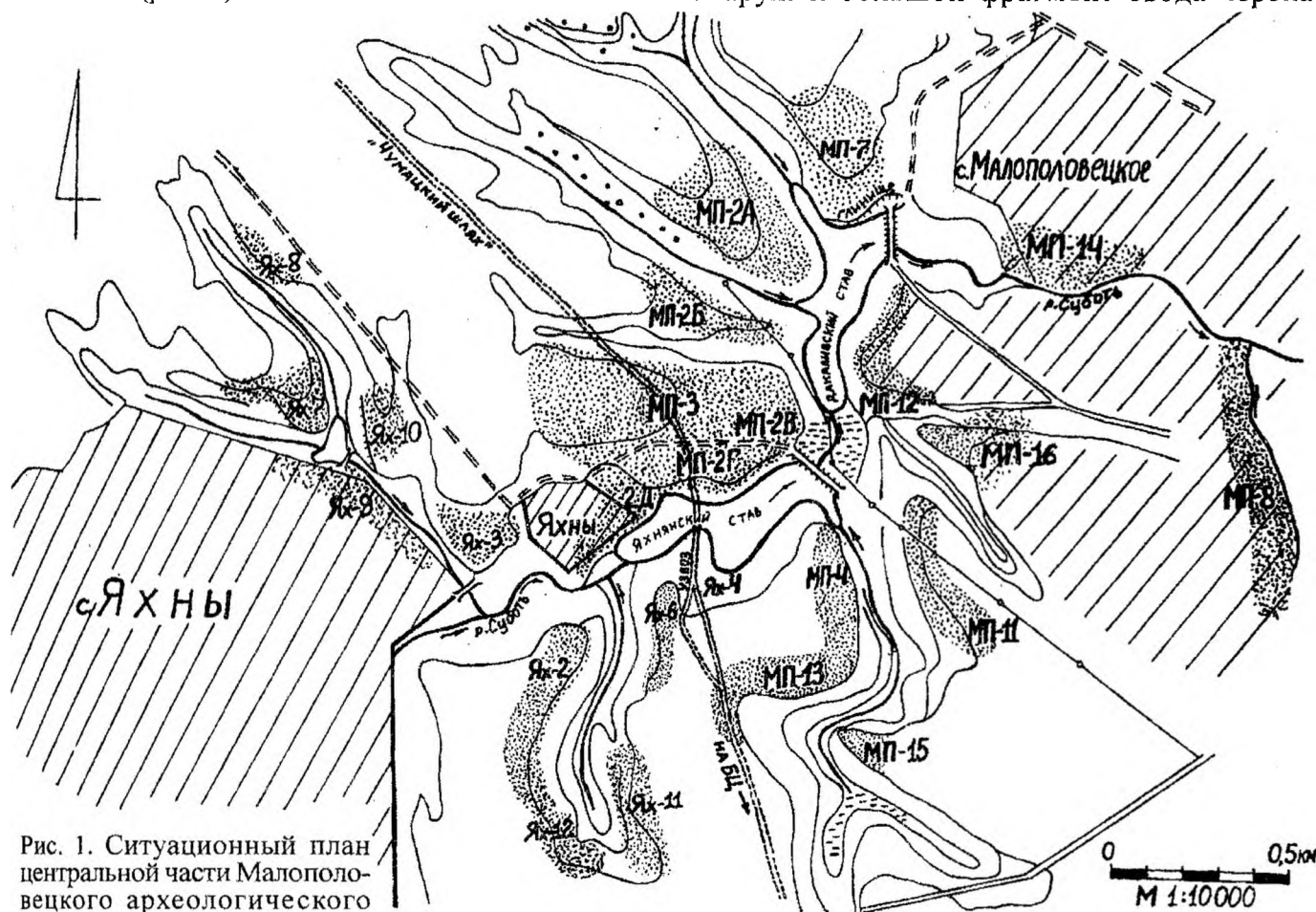

Рис. 1. Ситуационный план центральной части Малополовецкого археологического комплекса.

ВЕЛИКИЕ ГУЛЯКИ-4. Памятник расположен на берегу става в центре села, на восток, юго-восток и юг от школы и клуба, на пологом склоне левого берега р. Жарка (лев. пр. Ирпеня) и на правом берегу безымянного ручья — левого притока р. Жарка. Наибольшая концентрация материалов эпохи бронзы, раннего железного века и Киевской Руси приходится на мыс, образованный впадением ручья в р. Жарка. Находки: незначительное количество фрагментов лепных сосудов эпохи поздней бронзы - раннего железного века (в в том числе фрагмент стенки сосуда

взрослого человека (по определению Л.В. Литвиновой).

ВЕЛИКИЕ ГУЛЯКИ-5. Памятник расположен на берегу става в центре села, на пологом склоне правого берега р. Жарка, на юг от мыса, образованного впадением в р. Жарка безымянного ручья; с юга ограничен шоссейной дорогой. Находки: незначительное количество фрагментов лепных сосудов эпохи поздней бронзы — раннего железного века; фрагменты керамики эпохи Древней Руси (?) и позднего средневековья.

ВЕЛИКИЕ ГУЛЯКИ-6. Памятник расположен на берегу става в центре села, на пологом склоне левого берега р. Жарка, на юго-восток от школы и мыса, образованного впадением в р. Жарка безымянного ручья; с юга ограничен шоссейной дорогой. Находки: незначительное количество фрагментов лепных сосудов эпохи поздней бронзы — раннего железного века; фрагменты керамики эпохи Древней Руси (?) и позднего средневековья.

ВЕПРИК-5. Памятник расположен на огородах села по ул. Дачная, 24-68, на север от моста через р. Кирша. Занимает пологий склон левого берега р. Кирша (пр. пр. Ирпеня)) на площади около 800×100 м. Находки: преимущественно керамика XVII — XVIII вв.; встречаются фрагменты гончарной керамики древнерусского периода и лепных сосудов белогрудовского (?) типа; медная пуговица. Местными жителями в ФГКМ переданы 2 глиняные трубки (ул. Дачная, 50, 68) и *серп* сегментовидной формы из серого житомирского кремня (ул. Дачная, 34) (рис. 2, 1). Размеры серпа 151×40×13 мм, режущая кромка местами имеет характерный блеск вследствие использования (непродолжительного?); спинка по всей длине блеска не имеет (вероятно, спинка полностью вставлялась в прорезь в рукояти).

МАЛАЯ ОФИРНА-5. Памятник расположен в 1,2 км на северо-восток от села, в 0,4 км на восток от дороги Кошчевка - Малая Офирна. Занимает пологий склон надпойменной террасы левого берега р. Унава (правый приток Ирпеня). В этом месте изгиб реки образывает широкий мыс. С севера памятник ограничен сухой балкой. Находки: фрагменты лепной керамики среднеднепровской культуры (1 орнаментирован шнуром); бабинского, тшинецкого и белогрудовского типов, скифского времени; фрагменты сосудов древнерусского времени; каменная зернотерка.

МАЛАЯ ОФИРНА-6. Памятник расположен в 2 км на север от села, между поселениями Малая Офирна-5 и Кошчевка-8; на юг от затопленного карьера. Занимает пологий склон излучины надпойменной террасы левого берега р. Унава; с юга ограничен сухой балкой. В нескольких местах край склона перерезан неглубокими молодыми балками. Находки: фрагменты керамики бабинского типа (1 с налипшими валиками, расчлененными ногтевыми вдавлениями), белогрудовского типа и скифского времени; керамика XVII - XVIII вв. Найдены желвак низкокачественного кремня и кремневый отщеп.

МАЛОПОЛОВЕЦКОЕ-3. На площади могильника (кв. Ю/24, зап. гл. 0,23 м) в нескольких метрах севернее дороги Малополовецкое-Яхны, обнаружен *кремневый скребок* на отщепе (рис. 2, 5), реутилизированный в кремень для добывания огня (?) (мезо-неолит?).

МАЛОПОЛОВЕЦКОЕ-8. Памятник располо-

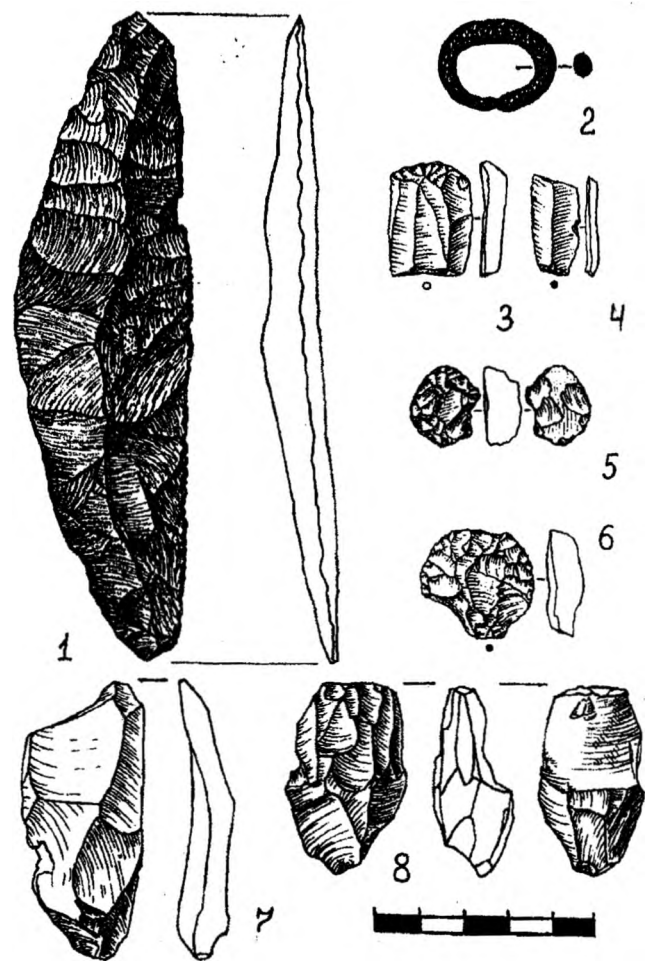

Рис. 2. Находки. 1 - Веприк-5, серп белогрудовского типа. 2 - Малополовецкое-16, железная пряжка. 3-4 - Малополовецкое-13, кремневые изделия эпохи неолита. 5 — Малополовецкое-3, кремневый скребок (?). 6 - Яхны-6, кремневый скребок. 7-8 — Яхны-7, кремневые изделия эпохи позднего палеолита.

жен на пахотном поле и огородах в западной части с. Малополовецкое, около небольшого ставка. Через поселение проходит шоссейная дорога из центра с. Малополовецкое в сторону кутка Дакаливка. Занимает склон возвышенной террасы левого берега безымянного ручья (правого притока Суботи) от его истоков до впадения в реку. Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи бронзы - раннего железного века (в том числе малополовецкого и белогрудовского типов); фрагменты сосудов древнерусского времени и периода позднего средневековья. С юга от дороги в обрыве висит котлован древнерусского жилища.

МАЛОПОЛОВЕЦКОЕ-11. Памятник расположен на пахотном поле в 0,3 км на юго-запад от восточной околицы с. Малополовецкое, на юг от дамбы Яхнянского става; напротив поселения Малополовецкое-4. Через северо-восточный край поселения проходит грунтовая дорога, идущая через дамбу, и ЛЭП. Занимает край высокого правого берега безымянного ручья (правого

притока Суботи), впадающего в Суботь перед дамбой. Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы, в том числе тшинецкого и белогрудовского типов; фрагменты керамики древнерусского времени и периода позднего средневековья; встречаются кости животных, обожженные камни. В промоине дороги, спускающейся к дамбе найден кремневый отщеп без следов первичной обработки.

МАЛОПОЛОВЕЦКОЕ-13. Памятник расположен в 0,5 км на юг от дамбы Яхнянского става. Занимает левый берег среднего течения обводненной балки (правого притока Суботи). Находки: лепная керамика эпохи поздней бронзы и гончарная древнерусского времени. На восточном участке памятника по скоплению керамики белогрудовского типа обнаружен распаханный объект № 1, внутри которого расчищен купольный очаг. В центральной части памятника были найдены концевой *скребок* на медиальном фрагменте широкой пластины (рис. 2, 3) и базальный обломок среднеширокой *пластины* (рис. 2, 4).

МАЛОПОЛОВЕЦКОЕ-15. Памятник расположен в 1 км на юго-юго-запад от западной окраины с. Малополовецкое, напротив поселения Малополовецкое-13. Занимает мыс правого берега обводненной балки (правого притока Суботи), образованный ее изгибом. Находки: незначительное количество фрагментов лепных сосудов эпохи поздней бронзы, предположительно, белогрудовского типа.

МАЛОПОЛОВЕЦКОЕ-16. Памятник расположен на западной окраине кутка Дакаливка (с. Малополовецкое), на мысовом краю плато правого берега р. Суботь; с севера ограничен постройками села, с юга — лесопосадкой. Находки: фрагменты лепной керамики эпохи поздней бронзы, гончарной периода позднего средневековья. В западной части грунтовой дороги, отгибающей куток Дакаливка с юга, найдена железная пряжка (рис. 2, 2) в виде кольца с сомкнутыми сужающимися концами (по определению О.В. Петраускаса, пряжка может быть отнесена к черняховской культуре).

ЯХНЫ-2. Памятник расположен на пахотном поле на правом берегу р. Суботь напротив Яхнянского хутора. Занимает край высокого левого берега обводненной балки (правого притока р. Суботь), в ее нижнем и среднем течении и мыс, образованный впадением балки в реку. С юга пункт ограничен глубоким распадком, за которым, в истоках балки, находится поселение Яхны-12. Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы, в том числе малополовецкого, тшинецкого и белогрудовского типов (1 фрагмент орнаментирован по плечу двумя параллельными горизонтальными налепными валиками); фрагменты гончарной керамики

древнерусского времени и периода позднего средневековья; обломок пережженного кремня и кремневый скребок (?) на обломке черного прозрачного кремня.

ЯХНЫ-6. Памятник расположен напротив восточного края Яхнянского хутора. Занимает высокий мыс правого берега р. Суботь между узвозом "Чумацкого шляха" обводненной балкой, а также нижнюю и среднюю часть правого берега этой балки. Находки: незначительное количество фрагментов лепной керамики эпохи поздней бронзы; гончарной керамики XVII - XVIII вв, два кремневых отщепа. В мысовой части, недалеко от северо-восточного угла, найден *кремневый скребок* концево-боковой на отщепе (рис. 2, 6), покрытый молочно-белой патиной (мезолит?).

ЯХНЫ-7. Памятник расположен на пахотном поле на северо-восточной окраине с. Яхны, в 0,4 км на север от дома по ул. Братьев Клешня, 43-а. Занимает мыс, образованный двумя истоками обводненной балки (левый приток Суботи). На краю мыса и на левом берегу правого истока балки собраны фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы, (белогрудовского типа?), керамика эпохи позднего средневековья. На правом берегу левого истока балки находки упомянутых не зафиксированы. Однако тут, примерно в 0,3 км от края мыса, на поверхности поля, на площади около 10×10 м, собран подъемный материал позднелеолитического времени: *призматическая пластина* значительных размеров (рис. 2, 7) и *отщеповый скол*, снявший большую часть сработанного двуплощадочного призматического нуклеуса (рис. 2, 8). Кремень светло-серый с белесыми включениями. Нуклевидный обломок покрыт молочно-белой патиной.

Техника первичного расщепления характеризуется использованием твердого отбойника с редуцией карниза. Значительная сработанность нуклеуса свидетельствует про определенный дефицит кремневого сырья, что, в целом, характерно для памятников Киевского Поднепровья по причине удаленности геологических выходов кремня на этой территории.

С целью выявления памятника был заложен шурф 2×2 м, глубиной до 2,5 м. Остатков культурного слоя и находок в процессе шурфовки не выявлено. Стратиграфия шурфа характерна для края плато левого берега р. Суботь между сс. Малополовецкое и Яхны: 0 - 0,25 м — современный пахотный слой; 0,25-0,5 м — чернозем; 0,5- 1,0 м — гумусированная подпочва; 1,0-2,0 м — лессовидный суглинок серо-желтого цвета значительно перемешанный вследствие деятельности землероев; с 2,0 м — слой чистого светло-желтого лесса с известковыми конкрециями.

ЯХНЫ-8. Памятник расположен в 0,8 км на север от дома по ул. Братьев Клешня, 43-а (с. Ях-

ны). Занимает край крутого склона левого берега левого истока обводненной балки (левый приток Суботи), выше по течению от позднелитического местонахождения Яхны-7а. Находки представлены незначительным количеством гончарной керамики эпохи позднего средневековья, костями животных.

ЯХНЫ-9. Памятник расположен на огородах северо-восточной окраины с. Яхны, к северу от усадьбы по ул. Братьев Клешня, 43-а. Занимает край достаточно крутого склона правого берега обводненной балки (левый приток Суботи) и ее правого истока. Не вызывает сомнений, что памятник продолжается как на северо-запад, так и на юго-восток от указанной точки и занимает большую часть огородов села вдоль балки. Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы (белогрудовского типа?); гончарной керамики древнерусского времени и периода позднего средневековья.

ЯХНЫ-10. Памятник расположен в 0,4 км на северо-запад от Яхнянского хутора, в 0,3 км на северо-восток от дома по ул. Братьев Клешня, 43-а (с. Яхны), напротив поселения Яхны-9. Занимает мыс между двумя обводненными залесенными балками (левый исток и левый приток балки — левый приток Суботи). Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы (белогрудовского типа?); гончарной керамики периода позднего средневековья.

ЯХНЫ-11. Памятник расположен в истоках обводненной балки, впадающей в р. Суботь напротив Яхнянского хутора. Занимает край крутого правого берега балки (правый приток Суботи) в ее верхнем течении. С севера пункт ограничен глубоким распадком. Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы (белогрудовского типа?); значительное количество фрагментов керамики древнерусского времени и периода позднего средневековья; кремневый отщеп волынского (?) кремня (кремень серый, полупрозрачный).

ЯХНЫ-12. Памятник расположен в истоках обводненной балки (пр. пр. Суботи), впадающей в реку напротив Яхнянского хутора. Занимает край левого берега балки. С севера пункт ограничен

глубоким распадком, за которым находится поселение Яхны-2. Находки: фрагменты лепных сосудов эпохи поздней бронзы, в том числе белогрудовского типа; керамика древнерусского времени и периода позднего средневековья; мелкий обломок кремня и кремневая чешуйка.

ЯХНЫ-13. Старое кладбище. Расположено в восточной части села, примерно в 0,6 км на северо-восток от центра.

Определенным достижением полевого сезона 2004 г. стало открытие позднелитического местонахождения Яхны-7. Это уже второй палеолитический памятник на территории Фастовского района после Фастовской палеолитической стоянки, исследованной в 1954 г. И.Г. Шовкоплясом (Шовкопляс, 1955; Нужный, 2001). Следует отметить также находки мезо-неолита на памятниках Великая Снетинка-19 (Лысенко, 2004), Малополовецкое-3, 13, Яхны-6, расположенных в лесостепной части района. Каменный век слабо изучен в глубинной части среднеднепровского Правобережья, что делает Фастовский район перспективным для дальнейших исследований в этом направлении.

Показательным является расположение позднелитического местонахождения Яхны-7 на высоком мысу, переходящем в водораздельное плато между реками Суботь и Каменка, в верховьях балки. Подобное расположение характерно для большинства сезонных памятников, которые исследователи связывают с теплым периодом года (Фастовская стоянка, Великая Бугаевка, Семеновка I, II, III) (Нужный, 2001).

Литература

Лысенко С.Д. Дополнения к археологической карте Фастовского района (1999-2004 гг.) // Археологічні пам'ятки Фастівщини. Матеріали до археологічної карти Київської області. Фастів, 2004.

Нужный Д.Ю. Пізньопалеолітичні пам'ятки південної Київщини та їх сезонна і господарча специфіка // Археологічні пам'ятки Фастівщини. Проблеми дослідження та охорони. Фастів, 2001.

Шовкопляс И.Г. Палеолитическая экспедиция 1954 г. // КСИА АН УССР. Киев, 1955, вып. 5.

ЗМІСТ

Розділ 1. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2003 р.

Бруяко І.В., Манзура І.В., Субботин Л.В., Топал Д.А. Слои раннего железного века городища Каргал (участок Каргал-«посад»)	5
Буйнов Ю.В., Бандуровский А.В., Окатенко В.Н. Исследование курганов скифской эпохи в Харьковской области	9
Буйнов Ю.В., Гречко Д.С. Некоторые итоги раскопок городища в урочище Городище (к вопросу об исторических судьбах племён бондарихинской культуры)	13
Горелик А.Ф., Дегерменджи С.М., Разумов С.Н. Основные итоги полевых исследований неолитической стоянки Старица XVIII в Среднем Подонцовье	17
Діденко С.В., Дяченко О.В. Нові знахідки люстер сарматської культури	20
Мацкевий Л.Г. Дослідження Львівської обласної експедиції 2003 р.	22
Назаров О.В., Овчинников Е.В. Розвідки на трипільських пам'ятках в Черкаській області	26
Овчинников Е.В., Шидловський П.С., Шостик О.І., Пічкур Є.В. Дослідження трипільських пам'яток на Канівщині	32
Приймак В.В., Башкатов Ю.Ю., Коротя О.В., Осадчий Є.М. Поселення київської культури неподалік Сум	42
Рейда Р.М., Гейко А.В. Розвідки на території Полтавської області у 2002-2003 рр.	45
Роздобудько М.В. Матеріали скіфського часу з пам'ятки Горіле на лівому березі Середнього Дніпра	46
Романюк В.В., Овчинников Е.В. Трипільські поселення на території Таращанського району Київської області	50
Сагайдак М.А., Сергеева М.С. Дослідження давньоруського храму у північно-західній частині Київського Подолу у 2003 р.	53
Сагайдак М.А., Сергеева М.С., Тараненко С.П. Исследования по ул. Волошская, 12/4 в г. Киеве	56
Сергеева М.С., Тараненко С.П., Журухіна О.Ю. Дослідження на Київському Подолі по вул. Почайнинська, 27/44 у 2003 р.	58
Шкоропад В.В., Маркус І.Я., Охріменко Г.В. Палеометалеві вироби з Волині	61

Розділ 2. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2004 р.

Біляєва С.О., Ерсой Б., Фіалко О.Є. Дослідження міжнародної українсько-турецької експедиції у 2004 р.	65
Беляєва В.І., Кононенко О.М. Дослідження стоянки Пушкарі I у 2004 р.	66
Бобровський Т.А., Чуєва К.Є. Нововідкритий печерний храм з фресками візантійського часу у Південно-Західному Криму ...	67
Болтрік Ю.В., Ніколова А.В., Разумов С.М. Дослідження кургану бронзової доби у м. Кіровограді	69

Ибрагимова А.М.	
Архитектурно-археологические исследования в 2003 – 2004 гг.	139
Ибрагимова А.М.	
Архитектурно-археологические исследования Зынджирлы-медресе	145
Ибрагимова А.М., Тимченко В.Н.	
Арабографичные надписи начала XV-начала XX вв. из Салачика	151
Каравайко Д.В.	
Розкопки Західного Юхнівського городища та поселення 2004 р.	155
Квітницький М.В.	
Похоронения кочевника XII ст. в с. Зеленьки	159
Квітницький М.В., Івакін Г.Ю., Готун І.А.	
Нова пам'ятка в с. Великі Дмитровичі на Київщині	160
Кобалия Д.Р.	
Археологические исследования в зоне строительства мостового перехода через о. Хортица в 2004 г.	165
Козак Д.Н., Шкоропад В.В.	
Нові дослідження на Хрінницькому водоймищі у 2004 р.	167
Козубовський Г.А., Козюба В.К., Чебановський А.А., Чміль Л.В., Абишкіна О.А., Манігда О.В.	
Робота Архитектурно-археологической экспедиции у Києві в 2004 р.	169
Колода В.В.	
Работы 2004 г. на городище и селище Коробовы Хутора	171
Колода В.В., Крыганов А.В.	
Исследования 2004 г. на Нетайловском могильнике	173
Колода В.В., Ряполов В.М., Тортика А.А.	
Раскопки селища салтово-маяцкой культуры у с. Металловка (2003–2004 гг.)	176
Котигорошко В.Г., Прохненко І.А., Зомбор І.Т.	
Результати дослідження Малокопанського комплексу в 2004 р.	179
Красильников К.И., Красильникова Л.И.	
Грунтовый могильник средней и поздней бронзы в г. Луганск	182
Красильников К.И., Красильникова Л.И., Белоцерковский Р.В., Пробейголова А.С.	
Курганный могильник поздней бронзы на Старобельщине	185
Красильников К.И., Красильникова Л.И., Терехина В.В.	
Могильник у с. Лысогоровка и некоторые сюжеты истории степных протоболгар ...	189
Кротова О.О., Сніжко І.А., Логвиненко В.М.	
Дослідження Амвросіївської стоянки (1998-2004)	194
Кутайсов В.А., Кутайсов С.В.	
Археологические исследования Калос Лимена в 2003-2004 гг.	199
Лазурко О.Р., Петрик В.М.	
Археологічні дослідження у м. Белзі в 2004 р.	201
Лысенко С.Д., Гаскевич Д.Л., Лысенко С.С., Шидловский П.С.	
Разведки в Фастовском районе в 2004 г.	203
Лысенко С.Д., Лысенко С.С., Квітницький М.В.	
Исследования на могильнике Малополовецкое-3 в 2004 г.	206
Масленников А.А.	
О работах Восточно-Крымской археологической экспедиции	212
Мацкевий Л.Г.	
Роботи Львівської обласної експедиції 2004 р.	214
Мацкевий Л.Г., Кочкін І.Т., Ткачук Т.М., Щодровскі Р., Яроч А.	
Роботи Прикарпатської експедиції 2004 р.	218
Михальчишин І.Р.	
Пам'яткоохоронні археологічні розвідки у Волочиському р-ні Хмельницької обл.	222